

ŁUKASZ WAWROWSKI

RÓWNOŚCI PŁCI W PROCESIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ: GENEZA, RANGA, STRATEGIE, OBSZARY

Wstęp

Równość kobiet i mężczyzn należy obecnie do zagadnień będących przedmiotem ożywionych dyskusji już nie tylko feministycznych, ale także publicystycznych i politycznych. Równocześnie stała się ona elementem uwzględnianym w działaniach podejmowanych przez decydentów politycznych różnych szczebli, także w procesie integracji europejskiej, sprowadzającym się głównie obecnie do współpracy w ramach Unii Europejskiej. Celem artykułu jest ukazanie – w sposób syntetyczny – zmian rangi tej problematyki oraz sposobów podejścia do realizacji zasady równości kobiet i mężczyzn w Unii Europejskiej (i strukturach poprzedzających), co w związku z zainicjowanym w latach 90. XX polskim procesem integracyjnym bezpośrednio przekłada się także na postrzeganie kwestii równości w Polsce¹.

Struktura artykułu determinowana jest wyodrębnieniem przez autora następujących czterech hipotez, charakteryzujących podejście do problematyki równościowej w Unii Europejskiej na przestrzeni lat:

1. GENEZA. Równość płci nie była zagadnieniem, wokół którego rodziły się powojenne procesy integracji europejskiej, niemniej już w dokumentach założycielskich zawarte zostały pierwsze zapisy antydyskryminacyjne;
2. RANGA. Z biegiem czasu ranga problematyki równościowej w procesie integracji europejskiej wzrosła – od pojedynczej regulacji dotyczącej równej płacy, do włączenia zagadnień równościowych do głównego nurtu działań;
3. STRATEGIE. Podejście do kwestii równości płci w działaniach Unii Europejskiej ulegało na przestrzeni lat ewolucji: począwszy od strategii równego traktowania, przez strategię ukierunkowanych działań, aż po strategię *gendermainstreaming*;

¹ Praca ta jest wynikiem dotychczasowych badań autora dotyczących udziału kobiet w polityce i problematyki równościowej. Szerzej zob. Łukasz Wawrowski, *Polityka równych szans. Instytucjonalne mechanizmy zwiększania partycypacji kobiet w strukturach politycznych na przykładzie państw Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007. Pełen wykaz aktualnych publikacji autora: <http://scholar.google.pl/citations?user=kuFm9wUAAAAJ&hl=pl>.

4. OBSZARY. Konsekwencją wzrostu rangi problematyki równościowej oraz przechodzenia do strategii *gendermainstreaming* było sukcesywne zwiększanie się liczby obszarów życia objętych polityką równościową, a tym samym odchodzenie od pierwotnego zainteresowania jedynie sferą życia zawodowego.

1. Geneza

Równość płci nie była zagadnieniem, wokół którego rodziły się powojenne procesy integracji europejskiej, niemniej już w dokumentach założycielskich zawarte zostały pierwsze zapisy antydyskryminacyjne.

Europejska Wspólnota Gospodarcza, powołana do życia na mocy traktatu podpisanego w Rzymie 25 marca 1957 r. – jak wskazuje sama nazwa – była inicjatywą o charakterze gospodarczym, o aspiracjach dalekich od regulowania kwestii społecznych. Jednak to właśnie w tym dokumencie znajduje się pierwszy i – jak widać z perspektywy czasu – symptomatyczny zapis dotyczący równości płci: zasada jednakowego wynagrodzenia mężczyzn i kobiet za równą pracę (art. 119). Na podkreślenie zasługuje zatem sam fakt poruszenia w umowie założycielskiej problematyki równościowej, niemniej patrząc przez pryzmat złożoności i rozległości zjawiska dyskryminacji ze względu na płeć, była to bardzo wąska regulacja. Co znamienne również, w intencji „ojców założycieli” (określenie adekwatne i jednoznacznie wskazujące na dominację mężczyzn wśród inicjatorów integracji europejskiej) motywem wprowadzenia takiej regulacji była nie tyle chęć przeciwdziałania dyskryminacji kobiet na rynku pracy, co raczej lęk przed nieuczciwą konkurencją, wynikającą ze zróżnicowanych zarobków². W konsekwencji, nadużyciem byłoby stwierdzenie o przywiązywaniu znacznej wagi do równości płci u podstaw procesu integracji europejskiej, co nie zmienia faktu, że zapis ten finalnie – przynajmniej w owym wąskim obszarze – spełniał swoje zadanie.

W aktach prawa pierwotnego taki stan regulacji równościowych nie ulegał zmianie aż do lat 90. XX w. Analizując treść sześciu kolejnych umów modyfikujących lub uzupełniających umowy założycielskie podpisanych do tego czasu, wskazać należy, że jedynie *Jednolity Akt Europejski* z 1986 r. w sposób niezbyt stanowczy (z uwagi na zapis w preambule, której moc wiążąca często bywa kwestionowana), pośredni (przez odwołanie do innych dokumentów prawa międzynarodowego) i nie wprost (przez odwołanie do ogólnych praw człowieka) nawiązywał do kwestii praw kobiet³. Wcześniej, bo już w latach 70. minionego stulecia pojawiły się stosowne regulacje na poziomie aktów prawa wtórnego, zaczęto również prowadzić konkretne działania równościowe.

² Szerzej zob. Eleonora Zielińska, *Przeciwdziałanie barierom awansu kobiet w prawie Unii Europejskiej*, [w:] *Szklany sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet. Monografia zjawiska*, (red.) Anna Titkow, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003, s. 334.

³ Zawarty w preambule zapis stanowił, że państwa członkowskie zdecydowane są popierać demokrację, a w szczególności wolność, równość i sprawiedliwość społeczną, jak również prawa człowieka (odwołując się przy tym do innych dokumentów z zakresu prawa międzynarodowego – *Karty Narodów Zjednoczonych, Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Europejskiej Karty Społecznej*).

2. Ranga

Z upływem czasu ranga problematyki równościowej w procesie integracji europejskiej wzrosła: od pojedynczej regulacji dotyczącej równej płacy, aż do włączenia zagadnień równościowych do głównego nurtu działań.

Najbardziej wyrazistym przejawem zmian w zakresie podejścia do kwestii równości płci są zmiany wprowadzane począwszy od lat 90. w kolejnych dokumentach traktatowych. W podpisanym 7 lutego 1992 r. w Maastricht *Traktacie o Unii Europejskiej* (oraz dokumentach towarzyszących) umieszczone zostały odwołania zarówno do ogólnych praw człowieka, jak i do samych praw kobiet. Nawiązanie do praw człowieka zawarte zostaje już nie tylko w preambule (jak to miało miejsce w *Jednolitym Akcie Europejskim*), ale również w samym tekście. Prawa te mają być traktowane jako zasady ogólne prawa wspólnotowego (artykuł F), a ich poszanowanie – jako jeden z celów polityki współpracy na rzecz rozwoju (art. 130u) oraz wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (art. J.1). Z kolei problematyka praw kobiet (aczkolwiek cały czas z naciskiem na kwestie zatrudnienia) bezpośrednio poruszona została w *Porozumieniu w sprawie polityki społecznej zawartym pomiędzy państwami członkowskimi Wspólnoty Europejskiej z wyłączeniem Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*. W charakterze celów zapisano w nim:

- wspieranie zatrudnienia,
- poprawę warunków życia i pracy,
- odpowiednią ochronę socjalną,
- dialog społeczny,
- rozwój zasobów ludzkich, umożliwiający trwale wysoki poziom zatrudnienia oraz przeciwdziałanie wyłączeniu (art. 1).

Równocześnie w celu ich realizacji wskazano, że Wspólnota ma wspierać i uzupełniać działania państw członkowskich w różnych dziedzinach, w tym także w zakresie równouprawnienia mężczyzn i kobiet z uwagi na ich możliwości na rynku pracy i sposób traktowania w pracy (art. 2). Co kluczowe, rozbudowując zapis art. 119 traktatu z 1957 r., państwom członkowskim umożliwiono stosowanie lub podejmowanie kroków zapewniających szczególne korzyści dla kobiet, mające ułatwić im podejmowanie pracy zawodowej, zapobiec niekorzystnym aspektom ich kariery zawodowej lub je kompensować (art. 6)⁴.

Kolejne ważne zmiany prawnych gwarancji równości kobiet i mężczyzn wprowadził podpisany w 1997 r. *Traktat z Amsterdamu*. Z jednej strony, dokument ten dodał do wcześniejszego *Traktatu o Unii Europejskiej* zapis, że Unia opiera się na zasadach wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz państwa prawnego, które są wspólne dla państw członkowskich (art. 6 [dawny art. F]). Z drugiej, wprowadził kluczowe zmiany w *Traktacie ustanawiającym Wspólnotę Europejską* – do zadań Wspólnoty zaliczone zostało popieranie równości kobiet i mężczyzn (art. 2), a w celu realizacji owego zadania wska-

⁴ Potwierdzono tym samym możliwość prowadzenia tzw. strategii ukierunkowanych działań.

ziano na konieczność prowadzenia określonych działań (art. 3). Odnotować należy również rozszerzenie przedmiotu regulacji równościowych i wyjście tym samym poza sferę zatrudnienia: równości płci nie jest już postrzegana (jak czyniono to wcześniej) jako cel autonomiczny i wartość tylko w obszarze zatrudnienia; teraz Wspólnota ma zmierzać do zniesienia nierówności oraz wspierania równości kobiet i mężczyzn we wszystkich obszarach swych działań (art. 3)⁵. Pomimo tego jednak problematyka zatrudnienia nadal traktowana jest priorytetowo, o czym świadczy dodanie do dziedzin, w których Wspólnota wspiera i uzupełnia działania państw członkowskich, równości mężczyzn i kobiet w odniesieniu do ich szans na rynku pracy i traktowania w pracy (art. 137 [dawny art. 118]). *Traktat z Amsterdamu* wprowadził również możliwość podejmowania przez organy wspólnotowe odpowiednich działań w celu zwalczania wszelkiej dyskryminacji, w tym ze względu na płeć (art. 13 [dawny art. 6a]). Za podkreślenie znaczenia równości płci należy uznać także zawarcie w tekście traktatu przyjętego wraz z *Traktatem o Unii Europejskiej z Maastricht Porozumienia w sprawie polityki społecznej* (jako art. 136–142), co umożliwiło objęcie nim wszystkich państw członkowskich⁶.

O ile zmiany w zakresie praw kobiet wprowadzone w Amsterdamie postrzegane są w literaturze jako istotne⁷, o tyle zmiany wprowadzone w 2000 r. w *Traktacie z Nicei* – nie wniosły w tej kwestii wiele nowego⁸. Kierunek dalszych zmian w zakresie podejścia do kwestii równości płci wskazuje natomiast podpisana równocześnie w Nicei *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*. Dokument ten pomyślany był jako podstawowy akt prawny z zakresu praw człowieka opracowany w ramach UE i stanowiący zwięźczenie oraz potwierdzenie dotychczasowych praw zawartych w dokumentach, rozproszonych i nierzadko wymagających uzupełnienia w drodze orzecznictwa międzynarodowych trybunałów⁹. Stanowi on, że wszyscy ludzie są równi wobec prawa (art. 20), zakazując przy tym wprost dyskryminacji ze względu na płeć (art. 21.1). Zobowiązuje ponadto do zapewnienia równości kobiet i mężczyzn „we wszystkich

⁵ Potwierdzono tym samym możliwość prowadzenia tzw. strategii *gendermainstreaming*.

⁶ Sam natomiast art. 141 (dawny art. 119) został rozbudowany. W stosunku do zapisów z Maastricht dodany został paragraf, zgodnie z którym Rada po konsultacji z Komitetem Ekonomiczno-Społecznym przyjmuje środki zmierzające do zapewnienia stosowania zasady równości szans i równości traktowania mężczyzn i kobiet w dziedzinie zatrudnienia i pracy.

⁷ Por. Victoria García Muñoz, *Women's Rights and the Treaty of Amsterdam on European Union*, Directorate General for Research, European Parliament, Women's Rights Series FEMM 104 EN, s. 62, http://www4.europarl.eu.int/estudies/internet/workingpapers/femm/doc/104_en.doc, 3.03.2003.

⁸ W *Traktacie o Unii Europejskiej* art. 6, zgodnie z którym Unia opiera się na zasadach wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz państwa prawnego, które są wspólne dla państw członkowskich, rozbudowany został o paragraf, na mocy którego Unia zapewnia sobie środki niezbędne do osiągnięcia swych celów i prowadzenia swych polityk. Zmianę tę interpretować należy jako nacisk na realizację wyznawanych zasad, także w kontekście praw dotyczących kobiet. W przypadku zmian *Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską* wskazać można na nowy art. 181a, zgodnie z którym Wspólnota prowadzi w zakresie swoich kompetencji współpracę gospodarczą, finansową i techniczną z państwami trzecimi, a polityka Wspólnoty w tej dziedzinie przyczyniać się ma do osiągnięcia ogólnego celu rozwoju i wzmocnienia demokracji i zasady państwa prawnego, oraz do [osiągnięcia celu] poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności.

⁹ Por. Andrzej Jackiewicz, *Problematyka praw człowieka w świetle Karty Praw Podstawowych w aspekcie integracji Polski z Unią Europejską*, „Studia Europejskie” 2003, nr 2(26), s. 54.

dziedzinach”, bez wyliczenia poszczególnych obszarów, przy czym zasada równości nie stanowi przeszkody w utrzymywaniu lub przyjmowaniu środków zapewniających specyficzne korzyści dla osób płci niedostatecznie reprezentowanej (art. 23). Karta ta miała obowiązywać najpierw jako część odrzuconego projektu *Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy* z 2004 r., następnie powiązana została z wejściem w życie *Traktatu z Lizbony* z 2007 r.

3. Strategie

Podejście do kwestii równości płci w działaniach Unii Europejskiej uległo na przestrzeni lat ewolucji: począwszy od strategii równego traktowania, przez strategię ukierunkowanych działań, aż po strategię *gendermainstreaming*.

Przemiany te, widoczne zarówno przez pryzmat rozwiązań prawnych, jak i konkretnie prowadzonych działań, nie są specyficzne tylko dla Unii Europejskiej, lecz wpisują się w ogólne przekształcenia podejść do problematyki równościowej. Owe przemiany oznaczają zmiany w zakresie: sposobów identyfikacji samego zjawiska nierówności płci, jej przyczyn, przyszłości, sposobów zwalczania i samych celów działania (por. tabela 1)¹⁰.

Strategia równego traktowania to najbardziej podstawowa koncepcja równości. Zakłada ona, że wszyscy ludzie powinni być postrzegani jednakowo. Tym samym, niezależnie (między innymi) od płci, wszystkie osoby traktowane są jako indywidualia, a ewentualne różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami są uznawane za nieistotne. Jako dotychczasową przyczynę nierówności płci postrzega się zapis, iż kobiety pozbawione są praw, które z kolei posiadają mężczyźni. Zmiana tego stanu rzeczy traktowana jest jako element wystarczający do osiągnięcia równości. W praktyce zatem strategia ta opiera się na takim konstruowaniu nowych norm prawnych i zmienianiu dotychczasowych, aby wszyscy ludzie, niezależnie od płci, traktowani byli przez nie w taki sam sposób, bez żadnej dyskryminacji¹¹.

Jako działanie dyskryminujące postrzegane jest wszelkie odmienne traktowanie ludzi z racji jakiejś cechy różnicującej (a więc także działania preferencyjne). Konsekwencją działań w ramach strategii jest formalne nadanie kobietom i mężczyznom takich samych praw w zakresie – przykładowo – biernego i czynnego prawa wyborczego, prawa do dysponowania własnym majątkiem, dziedziczenia, kształcenia, czy pracy zawodowej. Usunięcie formalnych barier uważane jest za działanie wystarczające. Reszta (osiągnięcie rzeczywistego równouprawnienia rozumianego jako równy udział kobiet w owych sferach) zależna jest już

¹⁰ Szerzej zob. Łukasz Wawrowski, *Strategie działań modernizacyjnych na przykładzie równości płci*, [w:] *Modernizacja polityczna w teorii i praktyce. Filozoficzne aspekty i dziedziny modernizacji*, Marek Barański (red.), Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2009, s. 257–271.

¹¹ Zob. Mieke Verloo, *Another Velvet Revolution?*, *Gender Mainstreaming and the Politics of Implementation*, Institut für Wissenschaften vom Menschen Working Paper No. 5/2001, Vienna 2001, s. 3, http://www.lfq.nrw.de/services/downloads/gender/implementierung_von_gender_mainstreaming.pdf, [24.02.2004]; Mieke Verloo, *Mainstreaming Gender Equality in Europe. A Frame Analysis Approach*, Conference of the Europeanists in Chicago, March 11–13, 2004, Panel on „Gender mainstreaming Europe”, s. 7, <http://www.iwm.at/mageeq/docs/magpap04.pdf>, [25.02.2005].

od działań samych kobiet i od tego, w jaki sposób wykorzystują szanse wynikające z nadanej równości. Mamy tu zatem do czynienia z równością w sensie równości posiadanych praw, a nie finalnego rezultatu.

Tabela 1. Porównanie strategii działań na rzecz równości płci przez pryzmat składników strategii

SKŁADNIKI STRATEGII		STRATEGIA		
a) główne	b) szczegółowe	1. równego traktowania	2. ukierunkowanych działań	3. <i>gendermainstreaming</i>
identyfikacja stanu rzeczy	oparcie na płci	biologicznej (<i>sex</i>)	biologicznej (<i>sex</i>)	kulturowej (<i>gender</i>)
	polityka jako działanie w ujęciu	wąskim	wąskim	szerokim
identyfikacja przyczyn zjawiska	przyczyny nierówności	nierówność w prawie, różnice w zakresie praw kobiet i mężczyzn	nierówny punkt startu kobiet i mężczyzn; upośledzenie grupowe kobiet; brak dostępu, umiejętności, zasobów	stronniczość z perspektywy płci kulturowej w działaniach politycznych i instytucjach społecznych, skutkująca nierównością kobiet i mężczyzn
identyfikacja przyszłości zjawiska	szybkość przewidywanych zmian	duża	średnia	mała
identyfikacja metod działania	co należy robić?	zrównać prawa kobiet i mężczyzn	wprowadzać specjalne mechanizmy wspierające kobiety w kluczowych obszarach	uwzględniać perspektywę równościową we wszystkich obszarach działań politycznych
	kto ma działać?	podmioty odpowiedzialne za stanowienie prawa	specjalne podmioty powołane do działań na rzecz kobiet	wszyscy aktorzy prowadzący działania polityczne
	ukierunkowanie działań na	kobiety i mężczyzn	kobiety	kobiety i mężczyzn
	kierunki działania	wszystko	wybrane	wszystko
	sposoby działania	prawo	różne	różne
identyfikacja celów	równość w sensie	<i>de jure</i>	<i>de facto</i>	<i>de facto</i>
	koncepcja równości	równość w stosunku do	równość w stosunku do	równość pomiędzy

Źródło: opracowanie własne.

Strategia ukierunkowanych działań odwołuje się do założenia, że równe prawa (w sensie strategii równego traktowania) z powodu istniejących nierówności społecznych (w domyśle, faworyzujących mężczyzn), nie zawsze są realizowane w takim samym stopniu przez kobiety i mężczyzn, co z kolei oznacza kultywowanie wcześniejszych nierówności. W konsekwencji, wskazuje ona na konieczność prowadzenia działań mających na celu stworzenie warunków pełnej równości przez kompensowanie nierównego punktu wyjścia¹². Chodzi zatem o konieczność prowadzenia działań nie tylko w celu uzyskania równości *de jure* (jak w poprzedniej strategii), ale przede wszystkim – *de facto*. Celem działania jest więc poprawa rzeczywistej pozycji kobiet w stosunku do mężczyzn, czyli tak zwane uwłasnowolnienie (wzmocnienie ich pozycji).

Uzyskanie tak rozumianej równości oznacza konieczność podejmowania działań, które skierowane są bezpośrednio do kobiet w poszczególnych sferach ich aktywności społecznej. Chodzi zatem o prowadzenie specjalnych polityk na rzecz równości, które ukierunkowane są na określone podmioty w określonych sytuacjach. Specyfiką strategii jest zatem preferencyjne traktowanie kobiet, które wyraża się w takich pojęciach jak: „akcje pozytywne” „działania pozytywne”, „pozytywna dyskryminacja”, „akcje afirmatywne”, czy „specjalne środki wyrównawcze”.

Strategia *gendermainstreaming*, czyli strategia włączania perspektywy płci kulturowej do głównego nurtu działań¹³, polega na (re)organizacji, usprawnieniu, rozwoju i ocenie procesu politycznego w taki sposób, aby perspektywa równości płci kulturowej została włączona do wszystkich działań na wszystkich poziomach i wszystkich etapach przez wszystkich aktorów, którzy zwyczajowo prowadzą działania polityczne¹⁴.

Centralnym punktem strategii jest zatem reakcja na dotychczasową praktykę, polegającą na nieuwzględnianiu perspektywy płci kulturowej w prowadzonych działaniach. Chodzi o działania neutralne z punktu widzenia płci, to znaczy takie, przy których podmiot działania nie zastanawia się nad różnymi konsekwencjami dla kobiet i mężczyzn. Takie podejście nie oznacza bynajmniej, że skutki działań są neutralne z perspektywy płci. Dotychczasowa praktyka wskazuje, że częściej ich głównymi beneficjentami stają się mężczyźni.

Strategia *gendermainstreaming* rozpatruje więc kwestię nierówności kobiet i mężczyzn na bardziej strukturalnym poziomie niż wcześniejsze podejście; wskazuje na istniejącą stronniczość dotychczasowych polityk i fakt, że w ten sposób następuje reprodukcja nierówności płci. Zmiana sposobu prowadzenia działań politycznych polegać ma na tym, aby uwzględniać perspektywę równości kobiet i mężczyzn we wszystkich prowadzonych działaniach oraz usuwać dotychczasową, preferującą mężczyzn, stronniczość¹⁵. Celem *gendermainstreaming* jest

¹² Zob. Mieke Verloo, *Another Velvet Revolution?*, *op. cit.*, s. 3.

¹³ Termin *gendermainstreaming* nie doczekał się jeszcze w pełni akceptowalnego polskiego tłumaczenia. Trudność ta związana jest zarówno z pierwszym, jak i z drugim jego członem i nie jest tylko polską specyfiką. W konsekwencji spotkać można i różne polskie próby tłumaczeń i oryginalny zapis angielski.

¹⁴ Zob. Mieke Verloo, *Another Velvet Revolution?*, *op. cit.*, s. 2.

¹⁵ Zob. Mieke Verloo, *Mainstreaming Gender Equality in Europe*, *op. cit.*, s. 7.

osiągnięcie trwałej zmiany społecznej, sprowadzającej się zwłaszcza do przemian w strukturze rodziny i życia społecznego, w praktyce działania instytucji, w organizacji pracy¹⁶.

Przyjęcie perspektywy płci kulturowej i odejście od perspektywy kobiecej powoduje ponadto, że działania na rzecz równości adresowane są nie tylko do kobiet, ale też do mężczyzn. Strategia ta w istotny sposób zmienia definicję stosunków między płciami. Do tej pory bowiem odpowiedzialność za poprawę owych stosunków spoczywała na kobietach, które z jednej strony wskazywały na dyskryminację i nierówne traktowanie płci, a z drugiej – stanowiły trzon prowadzonych działań. W nowej strategii, za jej wprowadzanie odpowiedzialne są obie płcie. Istotną różnicą jest również to, że o ile w przypadku strategii ukierunkowanych działań kwestie równościowe traktowane były jako dodatkowy obszar w stosunku do tradycyjnie prowadzonych polityk (a ich realizacja przypisana była specjalnym podmiotom), o tyle podstawą *gendermainstreaming* jest włączanie owych kwestii do wszystkich prowadzonych działań jako ich integralnego elementu¹⁷.

Wszystkie powyższe strategie równościowe obecne są w dotychczasowych działaniach Unii Europejskiej. Pierwsze przejawy strategii równego traktowania widoczne są już w *Traktacie ustanawiającym Europejską Wspólnotę Gospodarczą* z 1957 r. w postaci gwarancji jednakowego wynagrodzenia za jednakową pracę. Jej rozwinięcie pojawia się jednak dopiero w drugiej połowie lat 70. w kolejnych dyrektywach równościowych. Jako początek stosowania strategii ukierunkowanych działań przyjąć można wprowadzenie w życie w 1982 r. pierwszego wspólnotowego programu działania na rzecz równych szans kobiet i mężczyzn, co zainicjowało kolejne instrumenty prawne odnoszące się do starań na rzecz poprawy sytuacji kobiet. Natomiast jako symboliczne wprowadzenie strategii *gendermainstreaming* postrzegać należy komunikat Komisji Europejskiej z 1996 r. w sprawie włączenia równych szans kobiet i mężczyzn do wszystkich polityk i działań wspólnotowych. Następnie strategia ta znalazła swe odzwierciedlenie w *Traktacie z Amsterdamu*, gdzie eliminacja nierówności i promowanie równości wskazane zostały jako jeden z celów Unii Europejskiej.

Co warto podkreślić, wprowadzanie kolejnych strategii widoczne jest nie tylko na poziomie regulacji prawnych, ale także – co istotne z punktu widzenia rzeczywistych zmian społecznych – w konkretnych działaniach. Proces ten jednoznacznie obrazuje analiza założeń wprowadzanych począwszy od 1982 r. wspólnotowych programów działania na rzecz równych szans kobiet i mężczyzn. W dwóch pierwszych programach z lat 80. widoczne jest przejście od dominacji strategii równego traktowania do strategii ukierunkowanych działań. Z kolei elementy strategii *gendermainstreaming* mogą być już dostrzeżone w trzecim programie realizowanym od 1991 r., niemniej dopiero w programie kolejnym (na lata 1996–2000) i następnych staje się podejściem dominującym¹⁸.

¹⁶ Zob. Jana Juráňová, *Gendermainstreaming – nowa polityka równościowa*, Fundacja Kobieta „eFKA”, http://www.efka.org.pl/index.php?action=z_art&ID=145, 7.03.2005.

¹⁷ Zob. *Gender Mainstreaming. An Overview*, Office of the Special Adviser on Gender Issues and Advancement of Women, United Nations, New York 2002, <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/e65237.pdf>, [14.03.2005].

¹⁸ Na podstawie badań własnych. Szerzej zob. Łukasz Wawrowski, *Polityka równych szans...*, *op. cit.*, s. 467 i n.

4. Obszary

Konsekwencją wzrostu rangi problematyki równościowej oraz przechodzenia do strategii *gendermainstreaming* było sukcesywne zwiększanie się liczby obszarów życia objętych polityką równościową, oznaczające odchodzenie od pierwotnego zainteresowania jedynie sferą życia zawodowego.

O ile strategia ukierunkowanych działań ze swej istoty wymuszała ograniczenie obszarów działań do pewnej ich liczby, o tyle istotą strategii *gendermainstreaming* jest właśnie oddziaływanie we wszystkich możliwych sferach życia. Pomimo to, nawet współcześnie próbować można wskazać obszary, które tradycyjnie uznawane są za najważniejsze. Odwołując się do wcześniejszych badań autora, pokusić można się o wyróżnienie (na podstawie analizy różnego rodzaju aktów prawnych i dokumentów programowych) hierarchii obszarów działań Unii Europejskiej w zakresie równości płci (por. tabela 2)¹⁹.

Tabela 2. Ranking głównych kierunków działań Unii Europejskiej na rzecz kobiet

Oznaczenie w Platformie działania	Obszar działania	Ranga – % źródeł uwzględniających dany obszar
F	kobiety i gospodarka	100
G	kobiety a władza i podejmowanie decyzji	83
H	instytucjonalne mechanizmy awansu	
I	prawa kobiet jako prawa człowieka	
B	edukacja kobiet	50
inne	promowanie zmian w zakresie ról płciowych i stereotypów	
D	przemoc wobec kobiet	33
inne	włączanie partnerów społecznych w działania na rzecz równości	
inne	równy dostęp i korzystanie z praw socjalnych	
C	kobiety i zdrowie	17
inne	wpływ nowych technologii na pozycję kobiet w społeczeństwie	
A	kobiety a ubóstwo	0
E	kobiety a konflikt zbrojny	
J	kobiety a środki masowego przekazu	
K	kobiety i środowisko	
L	dziewczynki	

Źródło: opracowanie własne²⁰.

¹⁹ Szerzej na temat badań, obejmujących nie tylko Unię Europejską jako całość, ale także poszczególne państwa członkowskie i inne organizacje międzynarodowe, zob. *ibidem*, s. 474 i n.

²⁰ Sposób przeprowadzenia badań: Analizie poddanych zostało 6 kategorii dokumentów (strategie działań, programy działań oraz zbiorczo traktowane instrumenty prawne dotyczące kobiet). Jako kryterium podziału obszarów działań przyjęta została systematyzacja wprowadzona w pekińskiej Platformie działania z 1995 r. (oznaczenia literowe), która uzupełniona została o dodatkowe obszary występujące w badanych dokumentach (oznaczone jako „inne”). Ranga obszaru obliczana jest na podstawie częstotliwości jego występowania w badanych źródłach. Przykładowo, jeżeli dany obszar działań jest uwzględniany we wszystkich dokumentach, to otrzymuje on rangę 100%; jeśli natomiast występuje tylko w połowie, otrzymuje rangę 50%.

Przeprowadzone badania ilościowe – z jednej strony – potwierdzają wyłaniającą się ze wcześniejszych badań jakościowych dominację w unijnych działaniach na rzecz równości płci perspektywy ekonomicznej: obszar „kobiety i gospodarka” jako jedyny wskazywany był we wszystkich rozpatrywanych źródłach (ranga 100%). Z drugiej jednak strony ukazują inne obszary, które traktowane są w sposób priorytetowy. Do następnej pod względem rangi (83% wskazań) grupy zaliczone zostały trzy obszary: działania na rzecz zwiększania udziału kobiet w procesach decyzyjnych; instytucjonalne mechanizmy na rzecz awansu; oraz prawne gwarancje równości kobiet i mężczyzn. Trzecią grupę zagadnień (50% wskazań) stanowił natomiast obszar „kobiety i edukacja” oraz obszar związany z działaniami na rzecz promowania zmian w zakresie ról płciowych i stereotypów.

Podsumowanie

Celem pracy, jaki postawił przed sobą autor, było scharakteryzowanie w sposób syntetyczny podejścia do kwestii równości płci w dotychczasowej historii Unii Europejskiej. Dokonano tego zakładając cztery hipotezy obrazujące kolejno:

- początki zainteresowania problematyką równościową;
- zmiany rangi przyznawanej owej problematyce;
- przejmowanie kolejnych strategii działań równościowych;
- wzrost liczby obszarów tematycznych objętych polityką równościową.

Reasumując dotychczasowe rozważania i próbując równocześnie scharakteryzować obecne podejście do kwestii równości kobiet i mężczyzn w Unii Europejskiej (a zatem przekładające się również na sytuację w Polsce jako państwie członkowskim od 2004 r.), stwierdzić należy, iż:

- problematyka równościowa stała się ważnym obszarem działań zarówno na poziomie wartości, na którym opierać ma się Unia Europejska, jak i celów, do których należy dążyć;
- strategia *gendermainstreaming* stała się obowiązującym podejściem w działaniach na rzecz równości płci, nie wykluczając jednak odwołań do wcześniejszych strategii równego traktowania i ukierunkowanych działań;
- unijna polityka równościowa, w wyniku stopniowego poszerzania zakresu oddziaływania, obejmuje obecnie bardzo dużą liczbę obszarów, w których mamy do czynienia z nierównością płci, przy czym niektóre z nich wciąż traktowane są w sposób priorytetowy.

Bibliografia

- Jackiewicz A., *Problematyka praw człowieka w świetle Karty Praw Podstawowych w aspekcie integracji Polski z Unią Europejską*, „Studia Europejskie” 2003, nr 2(26).
- Juránová J., *Gendermainstreaming – nowa polityka równościowa*, Fundacja Kobieta „eFKa”, http://www.efka.org.pl/index.php?action=z_art&ID=145, 7.03.2005.

- García Muñoz V., *Women's Rights and the Treaty of Amsterdam on European Union*, Directorate General for Research, European Parliament, Women's Rights Series FEMM 104 EN, http://www4.europarl.eu.int/estudies/internet/workingpapers/femm/doc/104_en.doc, 3.03.2003.
- Gender Mainstreaming. An Overview*, Office of the Special Adviser on Gender Issues and Advancement of Women, United Nations, New York 2002, <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/e65237.pdf>, 14.03.2005.
- Verloo M., *Another Velvet Revolution?*, *Gender Mainstreaming and the Politics of Implementation*, Institut für Wissenschaften vom Menschen Working Paper No. 5/2001, Vienna 2001, http://www.lfq.nrw.de/services/downloads/gender/implementierung_von_gender_mainstreaming.pdf, 24.02.2004.
- Verloo M., *Mainstreaming Gender Equality in Europe. A Frame Analysis Approach*, Conference of the Europeanists in Chicago, March 11–13, 2004, Panel on „Gender mainstreaming Europe”, <http://www.iwm.at/mageeq/docs/magpap04.pdf>, 25.02.2005.
- Wawrowski Ł., *Polityka równych szans. Instytucjonalne mechanizmy zwiększania partycypacji kobiet w strukturach politycznych na przykładzie państw Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Wawrowski Ł., *Strategie działań modernizacyjnych na przykładzie równości płci*, [w:] *Modernizacja polityczna w teorii i praktyce. Filozoficzne aspekty i dziedziny modernizacji*, red. M. Barański, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2009.
- Zielińska E., *Przeciwdziałanie barierom awansu kobiet w prawie Unii Europejskiej*, [w:] *Szklany sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet. Monografia zjawiska*, red. A. Titkow, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.

Abstract

Gender equality can't be included in the goals and values that underlie the creation of today's European Union. This doesn't mean, however, that the issue was completely absent. What's more, over the years gender equality rank increased up to integrate into the mainstream of activities. Such situation is reflected in the number of records in the primary and secondary law, the growth of the EU equality issues institutions, and finally the implementation of new action programs. The aim of this paper is to show in a synthetic way changes of the equality issues rank in the activities of the European Union and the approach to implementation of the principle of equality.

Key words: European Union, gender equality, law implementation